

Åtgärdsprogram för Södermanlands miljö

Titel: Åtgärdsprogram för Södermanlands miljö
Utgiven av: Länsstyrelsen i Södermanland
Utgivningsår: 2015
Foto omslag: Staffan Widstrand
Rapportnr: 2015:7
ISSN-nr: 1400-0792

Rapporten finns på: www.lansstyrelsen.se/sodermanland/publikationer

Eller kan beställas hos
Länsstyrelsen i Södermanlands län
611 86 Nyköping
Tel: 010-223 40 00

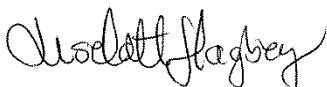
Förord

Det sker ett omfattande miljöarbete idag i länet - i kommunerna och i andra verksamheter. Detta arbete är grundläggande och avgörande för möjligheten att på sikt nå de nationella miljö kvalitetsmålen. Trots detta betydande arbete visar de årliga miljömålsbedömningarna att vi har långt kvar till att nå miljömålen i länet.

Vad kan vi då göra för ytterligare insatser för att förbättra miljön i länet? Att arbeta gemensamt över organisationsgränserna medför att vi kan komma ett steg närmre att nå miljömålen. Med gemensamma krafter kan vi göra mer och effekterna av det vi gör kan bli större. Att arbeta i bred samverkan mellan olika aktörer i länet är en utmaning, och att skapa samverkan är en process som tar tid. Vi har genom arbetet med åtgärdsprogrammet för miljömålen startat denna process och under de två år vi arbetat tillsammans för länets miljö har vi kommit en god bit på vägen. Mycket arbete återstår dock och att arbeta med ett åtgärdsprogram är en process som inte når ett slut utan ständigt utvecklas.

Detta åtgärdsprogram ska ses som en början på något som kan bli av stor betydelse för länets möjlighet att nå de nationella miljömålen. Åtgärder i programmet kan i sammanhanget tyckas vara små, men de är ett första steg i arbetet med att börja arbeta gemensamt. Åtgärdsprogrammet kommer ständigt att utvecklas och nya åtgärder kommer med åren att kunna läggas till.

Med detta åtgärdsprogram börjar vi det gemensamma arbetet för länets miljö och i och med det har vi tillsammans obegränsade möjligheter att åstadkomma betydande förändringar.

Liselott Hagberg
Landshövding

Innehållsförteckning

Förord	3
Innehållsförteckning	4
Inledning	6
Bakgrund – uppdraget till Länsstyrelsen	6
Åtgärdsprogrammets syfte	6
Arbetsprocessen – hur har programmet tagits fram?	7
Programmets genomförande	9
Ansvarsfördelning	9
Överenskommelser	9
Uppföljning	9
Länsstyrelsens roll	9
Hur länge gäller programmet?	10
Miljö- och klimatråd för Södermanlands län	10
Avsiktsförklaring	10
Arbetsgrupper	10
Vad leder åtgärderna i åtgärdsprogrammet till?	12
Åtgärderna	13
Biologisk mångfald	14
Anpassad skogsskötsel	14
Anpassad viltförvaltning	16
Bevarande av skyddsvärda träd	18
Kunskapsspridning kring friluftsliv och tätortsnära natur	19
Naturguidningar	20
Samrådsgrupp för naturvård	21
Inspirationsdag om offentlig upphandling	22
Energi och klimat	24
Cykelsamarbete Södermanland	25
Kartläggning av insamling och användning av hushållsavfall för biogasproduktion	26
Kartläggning av potentialer för tillförsel av förnybar energi i Södermanland	27
Årlig energi- och klimatdag	28
Solkraft Öst	29
Testbuss gröna linjen	30
Ökat kollektivtrafikresande i tjänsten	31

Miljögifter i vardagen	33
Hälsosam förskola	33
Kompetensutveckling upphandling	35
Miljökrav vid upphandlingar	36
Kemikalieinformation till blivande mödrar och föräldrar	37
Vatten	38
Årlig vattendag i Sörmland	39
Rollerna i vattenarbetet	40
Kretsloppstänk i kommunernas VA-arbete	41
Vattenkansli Sörmland	42
Öppna upp vandringsvägar i vattendrag	42
Identifiera låglänta odlingsmarker och återskapa våtmarker	43
Aktiv vägledning i kommunernas tillsyn av små avlopp	44
Aktiv vägledning i kommunernas åtgärdsarbete med bristfälliga avloppsledningsnät	44
Åtgärder under utveckling	46

Inledning

Bakgrund – uppdraget till Länsstyrelsen

Sveriges Riksdag har i bred enighet beslutat att vi till nästa generation ska lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta.

Det svenska miljömålssystemet innehåller ett generationsmål och sexton miljökvalitetsmål. Generationsmålet anger inriktningen för den samhällsomställning som behöver ske inom en generation för att miljökvalitetsmålen ska nås. Generationsmålet är därför vägledande för miljöarbetet på alla nivåer i samhället. I målet står också att arbetet med att lösa de svenska miljöproblemen inte ska ske på bekostnad av att vi exporterar miljö- och hälsoproblem till andra länder. Miljökvalitetsmålen beskriver det tillstånd i den svenska miljön som miljöarbetet ska leda till. Formuleringarna av generationsmålet och miljökvalitetsmålen, samt mer information, finns på www.miljomal.se.

Trots att miljöarbetet varit framgångsrikt inom många områden är nuvarande åtgärder inte tillräckliga för att nå miljömålen till 2020, vare sig nationellt eller i Södermanland. På flera områden går utvecklingen åt rätt håll, men tempot är inte tillräckligt högt och naturens återhämtning går inte tillräckligt fort. För att miljömålen ska kunna nås måste vi bland annat:

- Minska vår påverkan på klimatet
- Planera för de förändringar som ett varmare klimat innebär
- Minska övergödningen
- Stoppa förlusten av biologisk mångfald
- Bruka mark och vatten på ett mer hållbart sätt
- Minska exponeringen av farliga ämnen i vår vardag
- Få bättre kunskap om hur kemikalier påverkar oss och miljön

Länsstyrelsen har en samordnande roll i det regionala arbetet med miljömålen. Vi arbetar tillsammans med kommuner, näringsliv, frivilliga organisationer och andra aktörer för att miljömålen ska få genomslag i länet och miljön ska bli bättre. Vi följer också upp hur miljöarbetet går.

En viktig del i arbetet är att tillsammans med andra aktörer i länet arbeta för att fler åtgärder för att förbättra miljön genomförs. Detta uttrycks i länsstyrelseinstruktionen (SFS 2007:825); Länsstyrelserna ska *utveckla, samordna och genomföra regionala åtgärdsprogram med bred förankring i länet för att nå generationsmålet och miljökvalitetsmålen*. Riktlinjer för hur åtgärdsprogram ska tas fram bestämmer länen själva. Hur formerna för Södermanlands läns åtgärdsprogram arbetats fram beskrivs under rubriken ”Arbetsprocessen”.

Åtgärdsprogrammets syfte

Det övergripande syftet med åtgärdsprogrammet är att förbättra miljötillståndet i Södermanland för att nå miljökvalitetsmålen. Programmet ska vara ett stöd för prioritering av åtgärder och stimulera till ökad samverkan. Det skapar i sin tur förutsättningar för att utnyttja resurserna för miljöarbetet effektivare. Samarbetet mellan regionala och lokala aktörer i processen med att ta fram och genomföra åtgärdsprogrammet kan optimera resursanvändningen och lyfta synergieffekter i

miljöarbetet.

Det är stora utmaningar som kräver insatser från många olika aktörer.

Åtgärdsprogrammet är länets gemensamma åtagande där alla goda krafter drar sitt strå till stacken. Det är viktigt att alla aktörer som är med känner ett ägarskap över programmet och att vi tillsammans hittar inspiration och ser samarbetsvinster för ett hållbart Södermanland.

Åtgärderna i programmet är ett komplement till det miljöarbete som genomförs av respektive aktör i länet. Programmet är ”grädden på moset” i länets miljöarbete.

Syftet med åtgärdsprogrammet är inte bara att genomföra och prioritera åtgärder, det är också att etablera en struktur för samarbete. För att hitta nya lösningar och komma framåt på områden där det finns målkonflikter behövs samarbete. Inom processen för åtgärdsprogrammet etableras en sådan struktur. Detta arbetssätt har vuxit fram under processen att ta fram programmet, och kommer att fortsätta utvecklas under programmets genomförande fram till 2020.

Arbetsprocessen – hur har programmet tagits fram?

Arbetet inleddes internt på Länsstyrelsen i slutet av 2012 med en intern kartläggning av befintliga regionala åtgärder och strategier som syftar till att uppfylla miljömålen. Tanken var att identifiera myndighetens egna åtgärder och förtydliga kopplingarna till andra samordningsuppdrag, exempelvis vattenförvaltning, landskapsstrategin samt klimat- och energistrategin. Därefter gjordes intervjuer och enkäter med länets aktörer gällande befintliga åtgärder som bidrar till att uppfylla miljömålen.

Utifrån kartläggningen gjordes en sammanställning över vilka miljömål och preciseringar som man jobbade mycket respektive lite med på länsnivå. Utifrån sammanställningen framträdde fyra temaområden, som Länsstyrelsen beslutade skulle ingå i åtgärdsprogrammet. För varje temagrupp utsågs en ordförande och en sekreterare. Temaområdena är:

- Biologisk mångfald
- Energi och klimat
- Miljögifter i vardagen
- Vatten

Länets aktörer fick inbjudan till ett uppstartsmöte som hölls i september 2013. Inför mötet gjorde varje deltagare en anmälan till den temagrupp som man ville tillhöra i den fortsatta processen. Septembermötet var startpunkten för processen med att ta fram konkreta och uppföljningsbara åtgärder. På mötet deltog 70 personer från 30 olika organisationer. Intresset för åtgärdsprogrammet har sedan dess ökat och totalt har ca 40 organisationer deltagit i arbetet (se Tabell 1).

Tabell 1. Aktörer som deltagit i arbetsprocessen.

Biogas Öst	LRF Sörmland	Skogssällskapets Förvaltnings AB
Energikontoret i Mälardalen AB	Länsbygderådet	Socialdemokraterna i Flens kommun
Eskilstuna Strängnäs Energi och Miljö	Länsstyrelsen i Södermanland	SSAB Oxelösund
Eskilstuna kommun	Länstrafiken Sörmland/Kollektivtrafikmyndigheten	Strängnäs kommun
Flens kommun	Miljöpartiet de gröna i Oxelösund	Strängnäs Stift Plt
Fortifikationsverket	Naturskyddsföreningen	Studiefremjandet Sörmland
Föreningen Sörmlandsentmologerna	Nyköpings kommun	Sveriges Sprotfiske- och Fiskevårdsförbund
Föreningen Sörmländska Jordägare	Nyköpingsåarnas Vattenvårdsförbund	Södermanlands hembygdsförbund
Holmen Skog	Oxelösunds kommun	Sörmland Vatten och Avfall AB
HäradSkog	Regionförbundet Sörmland	Sörmland Naturbruk, Öknaskolan
Katrineholms kommun	Rekal Svenska AB	Trafikverket Region Öst
Kiladalens Vattenvårdsförening	Riksbyggen	Trosa kommun
Landstinget Sörmland	Skogsstyrelsen	Vingåkers kommun

På uppstartsmötet listades 304 åtgärdsförslag. Efter mötet följde en period där temagrupperna var för sig arbetade med att vaska fram, förhandla om och prioritera de åtgärder som ska ingå i åtgärdsprogrammet för miljömålen. I mars 2014 ordnades en halvtidsavstämning där arbetsgrupperna berättade vilka åtgärder de arbetade med. Processen i arbetsgrupperna avslutades i oktober 2014. I november 2014 ordnades en hearing där åsikter och förbättringsförslag samlades upp.

Utformning och förankring av åtgärderna

När arbetsgrupperna arbetade med att ta fram åtgärderna fick de instruktioner att åtgärderna skulle vara konkreta, genomförbara och förankrade i berörda organisationer. Förankringen av åtgärderna gjordes alltså under framtagandeprocessen. Åtgärdsprogrammet ska vara så väl förankrat att länets olika myndigheter, organisationer och företag använder programmen i sin årliga verksamhetsplanering och som underlag i egna strategier och program.

Ytterligare en instruktion gällde att åtgärderna skulle vara av regional karaktär. Med det menas åtgärder som genomförs av en regional aktör eller i samverkan mellan flera lokala och regionala aktörer. Syftet med det är att åtgärderna ska komplettera det miljöarbete som genomförs av enskilda aktörer samt att främja samverkan och samordning mellan flera aktörer i länet.

Programmets genomförande

Ansvarsfördelning

I processen med att arbeta fram åtgärdsprogrammet har vi varit måna om att de åtgärder som tas med i programmet ska ha aktörer som är beredda att genomföra åtgärden. Ansvarig aktör/aktörer för genomförandet av åtgärden har bestämts inom respektive arbetsgrupp. Fördelningen av ansvar kan se olika ut för olika åtgärder. För att förenkla har tre olika typer av ansvar definierats. För varje åtgärd beskrivs ansvaret utifrån dessa definitioner:

- Huvudansvarig aktör
- Samordnande aktör
- Medverkande aktör

Huvudansvarig aktör

Den huvudansvariga aktören ansvarar för att genomföra en åtgärd. Det kan, för de åtgärder där så är befogat, finnas flera huvudansvariga aktörer. I dessa fall har det rekommenderats att även utse en samordnande aktör som kan hålla ihop arbetet med åtgärden som helhet. För många åtgärder innebär huvudansvaret för åtgärden också att man är samordnande för åtgärden. Det är enbart i fallet med flera huvudansvariga aktörer som det är relevant att också ha en samordnande aktör.

Samordnande aktör

Aktören har samordningsansvaret för åtgärden. Detta kan t.ex. innebära ansvar för att sammankalla till möten, att sammanställa uppföljningen av åtgärden samt att ha helhetssynen över åtgärden och hålla i trådarna.

Medverkande aktör

En medverkande aktör ansvarar inte för åtgärdens genomförande och är heller inte samordnande för åtgärden men kan på andra sätt bidra till åtgärdens genomförande t.ex. genom att bidra med tid, kompetens och underlagsmaterial.

Överenskommelser

Varje enskild åtgärd regleras av en överenskommelse som skrivs under av de aktörer som ansvarar för genomförandet av åtgärden. Det finns en överenskommelse per åtgärd. Överenskommelsen tydliggör vem som har ansvar för att genomföra de olika åtgärdena och vad ansvaret innebär.

Uppföljning

Den som har huvudansvaret för åtgärden är ansvarig för att följa upp åtgärden. I fallet med flera huvudansvariga aktörer ansvarar man för uppföljningen av åtgärden i sin egen verksamhet och den samordnande aktören ansvarar för att följa upp åtgärden i sin helhet.

Länsstyrelsen ansvarar för att sammanställa uppföljningen av samtliga åtgärder. Det görs en gång per år.

Länsstyrelsens roll

Länsstyrelsen har två roller i arbetet med åtgärdsprogrammet, dels att driva processen, dels att arbeta med åtgärder som huvudansvarig- samordnande- eller

medverkande aktör. I rollen att driva processen för åtgärdsprogrammet ingår att följa upp arbetet med åtgärdsprogrammet genom att sammanställa uppföljningarna som görs av respektive åtgärd.

Hur länge gäller programmet?

Åtgärdsprogrammet sträcker sig fram till 2020 vilket är det av riksdagen beslutade måläret för generationsmålet och miljö kvalitetsmålen.

Programmet är dock flexibelt och uppdateras en gång om året. Det finns därför möjlighet att lägga till åtgärder. I programmet finns ett kapitel som heter ”Åtgärder under utveckling”. Här samlas åtgärder där man kommit långt i utformningen men inte bestämt t.ex. ansvaret för genomförande. Genom att lägga till åtgärder på den här listan finns det möjlighet för alla aktörer att se vilka åtgärder som är under utveckling.

Miljö- och klimatråd för Södermanlands län

Inom processen med åtgärdsprogrammet har formerna för ett regionalt Miljö- och klimatråd börjat utarbetas. Rådets syfte är att vara en arena för en bred diskussion kring de viktigaste miljöutmaningarna i länet och de prioriteringar av åtgärder som bör göras. Miljö- och klimatrådet ska utgöra styrgrupp för arbetet med Åtgärdsprogram för Södermanlands miljö. Rådet blir därmed en samordnande kraft för att arbeta mot de nationella miljö kvalitetsmålen. Miljö- och klimatrådets officiella inrättande sker vid lanseringen av åtgärdsprogrammet. Rådet ska:

- Fungera som styrgrupp för åtgärdsprogrammet för miljömålen.
- Följa upp arbetet med åtgärdsprogrammet för miljömålen.
- Marknadsföra och uppmärksamma åtgärdsarbetet via sina kanaler.
- Stödja med resurser till åtgärder.
- Vara en arena för analyser av länets miljöutmaningar.
- Vid behov sätta ihop arbetsgrupper.

Medlemmar i miljö- och klimatrådet ska vara aktörer med stark vilja att delta i och stötta det regionala miljö- och klimatarbetet. I rådet ingår 18 organisationer: Länsstyrelsen Södermanlands län, Landstinget Sörmland, Regionförbundet Sörmland, Skogsstyrelsen, Energikontoret Mälardalen, Kollektivtrafikmyndigheten, Östsvenska Handelskammaren, LRF Region Sörmland, Mälardalens Högskola samt länets nio kommuner.

Avsiktsförklaring

Miljö- och klimatrådets medlemmar undertecknar en avsiktsförklaring i samband med lanseringen av åtgärdsprogrammet. Avsiktsförklaringen innebär att samarbeta och bidra till att genomföra åtgärder för en bättre miljö i Södermanland.

Åtgärdsprogrammet för Södermanlands miljö gäller till 2020. Samma tidsperspektiv gäller för avsiktsförklaringen.

Arbetsgrupper

Efter workshopen i september 2013 bildades fyra arbetsgrupper – biologisk mångfald, klimat och energi, miljögifter i vardagen samt vatten. Arbetsgruppernas huvuduppgift var att utifrån åtgärdsförslagen på workshopen arbeta fram vilka åtgärder som skulle finnas med i programmet. I grupperna har man diskuterat hur åtgärderna ska genomföras och förankrat dem i deltagande organisationer. I några arbetsgrupper har man uttryckt önskemål om att behålla grupperna för att kunna träffas regelbundet. Det är värdefullt att de nätverk som bildats blir långsiktiga.

Organisationen med en ordförande och en sekreterare per arbetsgrupp kommer att

behållas och det finns därmed fortsatt möjlighet för grupperna att träffas. Förutom att man behåller det nätverk som byggts upp kan arbetsgrupperna användas för att följa hur arbetet med åtgärderna går samt vara en arena för initiering av nya åtgärder. Gruppen av ordförande och sekreterare föreslås också fungera som beredande till Miljö- och klimatrådet. På det sättet finns en koppling mellan Miljö- och klimatrådet och arbetsgrupperna.

Vad leder åtgärderna i åtgärdsprogrammet till?

Under arbetet med åtgärdsprogrammet har det diskuterats hur vi kan se vad programmet leder till. Vi behöver veta att åtgärderna genomförs så som det är sagt och vi vill också kunna bedöma vilken effekt arbetet har i miljön.

Det är viktigt att vi följer upp respektive åtgärd. För att vi ska kunna säga något om vad åtgärdsprogrammet leder till är det också viktigt att vi för de åtgärder där så är möjligt försöker kvantifiera effekten av åtgärden. För energi- och klimatåtgärderna gäller det exempelvis att försöka få en siffra på minskade kWh eller minskat CO₂-utsläpp. I de fall detta inte är möjligt får en kvalitativ bedömning göras.

Vi vill också kunna koppla arbetet med åtgärderna i programmet till utvecklingen i miljön i Södermanland i stort. Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen genomför varje år en årlig uppföljning av miljömålen i länet. Syftet med den är att beskriva miljötilståndet och miljöarbetet i länet, samt att bedöma möjligheten att nå miljö kvalitetsmålen i länet. Denna uppföljning är av en annan karaktär jämfört med uppföljningen av åtgärderna, men de hänger ändå ihop.

Åtgärderna i programmet är bara en liten del av det samlade miljöarbetet som genomförs i länet. Det direkta resultatet av programmet i miljön är alltså litet. Det indirekta resultatet är dock minst lika viktigt eftersom programmet genom samverkan mellan många aktörer i länet inspirerar till många fler åtgärder. Denna del av programmets effekter är svåra att kvantifiera. Det är också svårt att säga vilka ytterligare åtgärder som programmet inspirerat till. Det är med andra ord svårt att avgöra vilka åtgärder som beror på programmet och vad som beror på andra faktorer, t.ex. styrmedel, eftersom dessa många gånger samverkar. För att få en bra bild av effekterna av vårt arbete för en bättre miljö i Södermanland behöver vi därför dels följa upp effekterna av de enskilda åtgärderna i programmet, dels utvecklingen för miljö kvalitetsmålen i stort i länet.

Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen gör varje år en uppföljning av hur det ser ut i länet för alla miljö kvalitetsmål. I bedömningen ingår två delar – dels kunskap om miljötilståndet, dels kunskap om genomförda åtgärder. Kunskap om miljötilståndet har vi genom data, indikatorer, inventeringar mm. Detta är ett väl utarbetat system och samordnas mellan länsstyrelserna. Information om uppföljningen finns på www.miljomal.se och Länsstyrelsens hemsida. Länsstyrelsen arbetar just nu också med att utveckla uppföljningen genom att ta fram regionala målmanualer. Dessa ska kvalitetssäkra uppföljningen genom att bl.a. beskriva vilka indikatorer vi ska använda för varje mål. I uppföljningen väger vi även in kunskap om åtgärder som görs. Det är dock inte en heltäckande sammanställning av allt som görs i länet utan exempel för att få en övergripande bild av arbetet i länet. Uppföljningen av åtgärderna i programmet blir på detta sätt även ett viktigt underlag i den regionala miljö måls-bedömningen.

Sammanfattningsvis kan man säga att uppföljningen av åtgärderna inom ÅFM bidrar till en bättre uppföljning av miljömålen i länet, att miljö målsuppföljningen ger oss kunskap om hur det går för miljöarbetet i länet i stort och inom vilka områden som ytterligare åtgärder behövs, men att effekterna av åtgärdsprogrammet måste följas upp genom att så långt som möjligt kvantifiera effekterna av de enskilda åtgärderna i programmet.

Åtgärder

I de kommande fyra kapitlen presenteras åtgärder som arbetats fram inom respektive arbetsgrupp: Biologisk mångfald, Energi och klimat, Miljögifter i vardagen, Vatten. Åtgärder som presenteras är väl förankrade och har aktörer som är ansvariga för genomförandet. För varje åtgärd presenteras åtgärden och dess övergripande syfte, metod för genomförande, vilka aktörer som ansvarar för åtgärdens genomförande, hur åtgärden ska finansieras samt hur åtgärden ska följas upp.

Åtgärdsprogrammets avslutande kapitel består av åtgärder under utveckling. Detta är åtgärder som diskuterats under framtagandet av programmet men som behöver utvecklas vidare innan de kan genomföras.

Biologisk mångfald

Södermanland har ett variationsrikt landskap och en mångfald av naturtyper och miljöer. Landskapet har under lång tid präglats av människans aktiviteter med jord- och skogsbruk. Den biologiska mångfalden har kopplingar både till det öppna och betade jordbrukslandskapet, brukade skogar och äldre skogar som varit opåverkade under lång tid. Eftersom den biologiska mångfalden i länet även den är så variationsrik så krävs en bred samverkan av många olika aktörer för att förstärka och utveckla mångfalden. Arbetsgruppen har flera åtgärder som kopplar till kunskapsspridande. Kunskap och förståelse av vårt landskap är en viktig faktor för att få fler att agera och känna ansvar för att bibehålla och utveckla den biologiska mångfalden i länet. Åtgärdsprogrammet omfattar sju åtgärder med koppling till biologisk mångfald:

- ❖ Anpassad skogsskötsel
- ❖ Anpassad viltförvaltning
- ❖ Bevarande av skyddsvärda träd
- ❖ Kunskapsspridning kring friluftsliv och tätortsnära natur
- ❖ Naturguidningar
- ❖ Samrådsgrupp för naturvård
- ❖ Inspirationsdag om offentlig upphandling

Nedan ges en beskrivning av respektive åtgärd.

Anpassad skogsskötsel

Skogen har stor betydelse som producent av förnyelsebar råvara, där ett aktivt brukande av skogen är en viktig del. Många arter kan fortleva i skogslandskapet med den hänsyn som idag tas i samband med skogliga åtgärder. Vissa artgrupper eller andra värden är dock beroende av en annan typ av skogsskötsel, där en anpassad skötselmetod kan vara ett alternativ.

Syftet med detta är att kunna anpassa skötseln utifrån de förutsättningar som finns både gällande markttyp, beståndets beskaffenhet och markägarens målbild av sitt skogsbruk. En anpassad skogsskötsel innebär att skogsmarken på ett eller annat sätt alltid är trädbevuxen.

För att gynna de arter som är beroende av ett kontinuerlig trädskikt kan man använda en skötselmetod där man med jämna mellanrum glesar ut beståndet. Marken är då ständigt beklädd med ett skogsbildande trädskikt som består av träd i alla åldrar och storleksklasser. Detta innebär att skogen i stort sätt kommer att se likadan ut från tid till annan. Sådana skogar kännetecknas av biologiska värden som är beroende av trädkontinuitet. Dessa värden riskerar att försvinna vid tillämpning av trakthyggesbruk. Genom att praktisera ett skogsbruk där man inte skapar några hyggen kan dessa värden bevaras samtidigt som skogen kan brukas.

Skog som frekvent besöks och som har stor betydelse som upplevelsemiljö för många människor finner man ofta i anslutning till tätorter och friluftsanläggningar. Här kan en anpassad skötsel vara ett alternativ för att undvika hyggen som kan påverka upplevelsevärdet negativt. Detta kan man göra t.ex. genom att ta upp mindre luckor, låta skogen bli äldre än normalt eller att använda skärmställningar för att skapa en variation i landskapet.

Genomförande och metod

Under avverkningssäsongen 2014/2015 har en anpassad skogsskötsel börjat att tillämpas på delar av skogsinnehavet på Eskilstuna kommun och det kommer även att tillämpas på Landstingets fastighet Nynäs med start 2015/2016. Syftet är att testa olika former av skötsel för att se hur man kan kombinera ihop olika målsättningar som ekonomi, upplevelsevärden och biologiska värden.

Skogsstyrelsen genomför under 2015 en exkursion för offentliga skogsförvaltare och privata skogsägare i redan åtgärdade och blivande bestånd med anpassade skötselmetoder i Södermanland. Syftet är att sprida kunskap och visa på vilka möjligheter man har som skogsägare att sköta sin skog på olika sätt beroende på målsättning och förutsättningar.

Ansvariga aktörer

Landstinget Sörmland och Eskilstuna kommun är huvudansvariga aktörer, vilket innebär att de kommer att ha en anpassad skogsskötsel på en del av sitt skogsinnehav.

Skogsstyrelsen har ett samordnaransvar för åtgärden. Skogsstyrelsen fungerar som katalysator för att få igång en anpassad skogsskötsel och bidrar med stöd och kompetens i det arbetet. Skogsstyrelsen genomför också exkursionen för offentliga förvaltare och privata skogsägare.

Finansiering

Finansiering sker i form av arbetstid för anställda vid Skogsstyrelsen, Landstinget/Sörmlands Naturbruk och Eskilstuna kommun.

Uppföljning och utvärdering

Åtgärden följs upp via indikatorerna:

- Antal deltagare vid exkursionen.
- Areal hyggesfri skog på Nynäs o kommunen även försöksportalen.

Anpassad viltförvaltning

Södermanland är ett län som hyser Sveriges alla klövviltarter; älg, kronhjort, dovhjort, rådjur, mufflon samt vildsvin. När viltstammarna, främst då hjortvilt, inte är anpassade till landskapets förutsättningar ökar risken för skador på jord- och skogsbruket.

Betetrycket påverkar skogens rekrytering och sammansättning av olika trädslag vilket bl.a. medför att stambildande träd av rönn och sälg är sällsynta. Ofta leder betningen till att tall och lövträd väljs bort vid förnygring på marker där skaderisken är stor, det blir då oftast gran istället. Lövträden har en viktig del i att bibehålla och öka den biologiska mångfalden i länet då många hotade arter är knutna till lövet och lövmiljöer.

Obalansen mellan viltbestånden och det tillgängliga naturliga fodret orsakar också skador på jordbrukets grödor, vilket medför ekonomiska förluster såväl som att vissa grödor inte längre odlas. Detta påverkar den biologiska mångfalden på ett negativt sätt då växtföljdsplaneringen inte kan ske efter vad som är miljö- och skötselmässigt optimalt. Ytterligare ett problem är att djurproducenter avslutar sin näring då de har svårt att producera eget foder. Ett öppet landskap med betande djur är också en viktig förutsättning för den biologiska mångfalden i länet.

Genomförande och metod

Det finns två vägar att gå för att åtgärda viltbetesproblematiken:

1. Tillskapa mer naturligt foder i brukandet av marken.

Detta sker genom information och kunskapshöjande åtgärder. Genom att skapa viltfoder på platser där det är möjligt, som bryn och kantzoner, kraftledningsgator och skogsbilvägarnas vägslänter samt vid röjning kan man till viss del öka foderresurserna och minska det totala betetrycket. På så sätt skapas förutsättningar att minimera vilttrycket vilket innebär möjlighet till utveckling och trädbildning av sälg och rönn och ett ståndortsanpassat skogsbruk.

Vi ser idag att det finns behov att öka kunskapen kring foderskapande åtgärder och hur man kan få en helhetsbild över sin fastighet kring detta varför vi har tagit fram en åtgärd som tar fokus på tillskapande av foder genom två aktiviteter:

Exkursionsdag

Under 2015/2016 planeras en exkursionsdag med visning av viltfoderskapande åtgärder. Exkursionsdagen dagen kommer att genomföras på Öster-Malma. Exempel på områden där anpassad skötsel kan öka viltfoderproduktionen är:

- Skogsbilvägarnas närområde och kraftledningsgator.
- Bryn och kantzoner.
- Förnygringsytan (hygget).
- Röjning i ungsbogen.
- Hanteringen av grenar och toppar (GROT) i samband med avverkning.

Fastighetsplanering

En fastighet, eller en del av fastighet, inventeras med avseende på viltfoderpotentialen, exempelvis Vallmotorp i Katrineholm. Fastigheten

inventeras med hjälp av skogsbruksplanen för att identifiera möjliga områden för viltfoderproduktion. Arealen åtgärdas sedan, och ytorna (och planeringen) kan användas i demosyfte för deltagande skogsägare och jägare. Minst en demonstrationsdag på inventerad fastighet genomförs senast 2016. För att få ett helhetsperspektiv kan också jordbrukets förutsättningar lyftas in. En vidareutveckling av aktiviteten skulle kunna vara att komplettera demoytorna med ”burar” där ingen klövviltsbetning kan ske. Ytterligare förslag är inventering av RASE-mängden (Rönn, Asp, Sälg, Ek).

Huvudansvarig för dessa aktiviteter är Skogsstyrelsen. Målgruppen är markägare och de som i sin yrkesroll genomför åtgärder i skogsbruket.

2. Anpassa klövviltstammen till fodermängden.

Ur ett miljö- och samhällsperspektiv önskar vi stimulera odling av närproducerat foder, såväl vall som proteingrödor som ärtor och bönor för att minska behovet av importerad soja. Viltstammarna påverkar vilka grödor som odlas i länet, tex så odlas inte bara ärtor och bönor i mindre omfattning på grund av risken för viltbetning. Detta gäller också grödor som havre och raps. Ytterligare ett problem är att det finns risk för att djurproducenter avslutar sin näring, då de inte kan producera eget foder. Detta får till följd att betesmarker drabbas negativt. De betande mularna, av olika djurslag, är avgörande för att behålla de höga naturvärden som finns i länets naturbetesmarker. Det är viktigt att nötkreatur blir kvar då de betar annorlunda än hästar och får, vilket gynnar floran.

Samordnas foderskapande åtgärder med en aktiv viltförvaltning för att balansera viltstammarna med de naturgivna foderresurserna är mycket är vunnet för den biologiska mångfalden.

Seminariedag

Under 2015 -2016 anordnas en seminariedag där frågor som lyfts upp är:

- Långsiktig förvaltning av viltstammen och kortsiktiga åtgärder
- Samband mellan viltet och foderresurser
- Skydds jakt

Huvudansvarig för denna aktivitet är LRF. Målgrupp för aktiviteten är de som är berörda av förvaltning av vilt.

Ansvariga aktörer

Skogsstyrelsen och LRF är huvudansvariga för åtgärden. Skogsstyrelsen ansvarar för genomförandet inom foderskapande åtgärder och LRF ansvarar för genomförandet inom anpassning av viltstammen till fodermängden.

Skogsstyrelsen är samordnande aktör för åtgärden.

Finansiering

Åtgärden finansieras genom arbetstid för anställda på Skogsstyrelsen och LRF bidrar med arbetstid och genomförande av aktiviteter.

Uppföljning och utvärdering

Foderskapande åtgärder:

Uppföljning sker genom redovisning av deltagare vid exkursionsdagen. En enkät kommer skickas ut till deltagarna inom ett år för att se om de har genomfört några foderskapande åtgärder.

Eventuellt kommer en utvärdering av den inventerade fastigheten genomföras, genom att undersöka om de som deltagit på demonstrationen av fastighetsplanen tycker att det är en tillämplig metod.

Anpassning av viltstammen:

Redovisning av deltagare på seminariedag.

Bevarande av skyddsvärda träd

Med skyddsvärda träd avses träd som står i det igenväxta odlingslandskapet, alléer och ”på skogen”, i miljöer där emellan samt i stadsmiljöer. Åtgärden genomförs i syfte att:

- Bevara grova, gamla och ihåliga träd som ett utgör viktiga värdebärande element i landskapet.
- Säkerställa att träden och deras närmiljöer förvaltas på ett sätt som gör att trädens vitalitet och värden för biologisk mångfald och kulturarv bevaras.
- Säkerställa att åtgärder för att bevara och vårda träden är prioriterade i planering och i operativ verksamhet.
- Säkerställa att kunskap och information om trädens värden och behov av skydd och vård finns.

Genom att öka kunskapen i planeringssammanhang kan ovanstående uppnås. En avvägning görs i varje enskilt fall mellan kultur-, natur, estetik och säkerhet.

Genomförande och metod

Aktiviteter som ska genomföras inom ramen för åtgärden är:

- Frihuggning (medfinansiär WWF). Genomförs årligen 2015-2020.
- Kurser/utbildning för berörd personal på kommuner, skogsbolag, kyrkan, allmänningar, markägare och länsstyrelsen. Genomförs 2016-2017.
- Framtagning av informationsmaterial.
- Fortsatt inventering, bl.a. NR och områden som vi missat. Genomförs 2015-2017.
- Uppmana markägare/ideella och kommuner att söka LONA projekt för att arbeta med bevarande av skyddsvärda träd. Genomförs årligen 2015-2020.

Åtgärden har följande målsättningar:

- Senast 2016 används Trädportalen för fysisk planering och hänsyn i grönstruktur av kommunerna.
- Särskilt skyddsvärda träd avverkas inte, där alternativ finns som tillexempel beskärning.
- Antalet särskilt skyddsvärda träd i alléer samt inom parker, kyrkogårdar, gårdsmiljöer och tätorter minskar ej p.g.a. avverkning där alternativ, som till exempel beskärning, finns.

- Kommunerna, kyrkan och Trafikverket tar särskilt ansvar för miljöer inom sina ansvarsområden.
- Åtgärdsprogram för skyddsvärda träd följs i tillämpliga delar.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen i Södermanlands län är huvudansvarig för åtgärden. Som huvudansvarig aktör ansvarar länsstyrelsen för att genomföra och följa upp aktiviteterna som planeras inom ramen för åtgärden.

Skogsstyrelsen är medverkande aktör och bidrar med tid och kompetens.

Målgrupp för åtgärden är kommunerna, skogsbolag, kyrkan, allmänningar, LRF, Sörmlands Jordägarförbund, Trafikverket och privata markägare.

Finansiering

Finansiering kan sökas från:

- Anslaget för skötsel av skyddad natur.
- LONA-medel (som kommuner söker).
- Landsbygdsprogrammet.
- WWF.

Utöver sökta medel finansieras åtgärden genom medel/insatser från skogsbolag, allmänningar och kyrkan.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning av åtgärden kan ske genom att mäta antalet frihuggna träd i förhållande till de som är registrerade i www.tradportalen.se och genom att länsstyrelsen registrerar alla skyddsvärda träd som fälls.

Åtgärden kopplar till miljömålet Ett rikt odlingslandskap och gynnar preciseringarna Variationsrikt odlingslandskap, Gynnsam bevarandestatus och genetisk variation, Hotade arter och naturmiljöer och Bevarande av natur- och kulturmiljövärden. Den kopplar också till Ett rikt växt- och djurliv och gynnar preciseringarna Gynnsam bevarandestatus och genetisk variation, Grön infrastruktur och Biologiskt kulturarv. Den kopplar även till miljömålet Levande skogar och preciseringarna Gynnsam bevarandestatus och genetisk variation, Hotade arter och återställda livsmiljöer och Bevarade natur- och kulturmiljöer.

Kunskapspridning kring friluftsliv och tätortsnära natur

Flera aktörer i länet arbetar med frågor som rör friluftsliv och tätortsnära natur. Friluftsliv och tätortsnära natur kan vara en viktig resurs för exempelvis naturpedagogik, folkhälsa, naturturism, biologisk mångfald och inte minst för förståelsen för naturens värden och allemansrätten.

Genom att sprida erfarenheter, idéer och lärdomar om hur olika aktörer arbetar med friluftsliv och tätortsnära natur kan resurser användas på bästa sätt och bra idéer få spridning i länet.

Åtgärden syftar i förlängningen till att få ut fler människor i naturen vilket är positivt för folkhälsa och förståelsen för naturens värden.

Genomförande och metod

Kunskapsspridning och erfarenhetsutbyte kring friluftsliv och tätortsnära natur ska ske i olika sammanhang där länsstyrelsen är representerade. Det kan handla om befintliga nätverk som samrådsgruppen för naturvård, kommunekolognätverket, plan och byggdagar, i seminarierier som länsstyrelsen arrangerar, konferenser mm.

Ämnen som kan tas upp vid sådana tillfällen är exempelvis tillgängliggörande av natur, allemansrätten, samhällsplanering och tätortsnära natur, naturturism, utomhuspedagogik, friluftsliv och folkhälsa mm. I befintliga nätverk inhämtas förslag på ämnen som är aktuella att lyfta.

Förutom kunskapsspridning och erfarenhetsutbyte är syftet med åtgärden också att få till fler samarbeten som leder till konkreta åtgärder inom friluftsliv och tätortsnära natur.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen i Södermanland är huvudansvarig för åtgärden. Länsstyrelsen ansvarar därmed för att sprida information och verka för erfarenhetsutbyte.

Nyköpings och Eskilstuna kommuner är medverkande i åtgärden.

Finansiering

Finansiering sker i form av arbetstid samt befintliga anslag. Miljömålsmedel kan sökas till exempelvis konferens eller seminarierier.

Ansvariga aktörer kan söka samarbeten med andra aktörer (kommuner, regionförbund, landsting m.fl.) som arbetar med frågor kring friluftsliv och tätortsnära natur för att på så sätt dela på kostnader och arbetsinsatser.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning av åtgärden kan ske genom att mäta antalet genomförda möten där kunskapsspridning kring friluftsliv och tätortsnära natur lyfts.

Ett mått på måluppfyllelse är om satsningar och samarbeten kring tätortsnära natur och friluftsliv ökar, exempelvis genom inlämnade LONA-ansökningar.

Åtgärden kopplar till miljömålet Ett rikt odlingslandskap, och gynnar preciseringen Friluftsliv och miljömålet Ett rikt växt- och djurliv och gynnar preciseringen Tätortsnära natur. Den kopplar också till miljömålet Levande skogar och preciseringen Friluftsliv.

Naturguidningar

Naturguidningar är viktiga för att sprida kunskap om naturen. Flera aktörer (t.ex. föreningar, kommuner, länsstyrelsen) arrangerar guidningar idag. Genom att gå samman och ta fram ett gemensamt guideprogram kan vi nå ut till fler personer och öka kunskapen om natur- och miljöfrågor.

Åtgärden bidrar till att värna de friluftslivsmål som finns preciserade i miljö kvalitetsmålen.

Genomförande och metod

Ett årligt program för utåtriktade naturguidningar från hela länet ska tas fram. Studieförbundet ansvarar för att samla ihop guideaktiviteter och

sammanställa dessa i en pappersbroschyr och på webben. Programmet ska innehålla minst två aktiviteter per kommun och minst 30 aktiviteter sammantaget. Respektive aktör hjälper till att sprida programmet.

Studieförbundet erbjuder guideutbildningar och kurser för gamla och nya naturguider. Naturguidningarna startar år 2015. Nya program med guidningar tas fram inför varje utomhussäsong.

Ansvariga aktörer

Studieförbundet Sörmland är huvudansvarig för åtgärden och ansvarar för att ta fram och trycka guideprogrammet.

Medverkande aktörer är Länsstyrelsen i Södermanland, Nyköpings kommun och Eskilstuna kommun. Som medverkande aktör ansvarar man för att hålla i guidningar inom ramen för guideprogrammet. Fler kommuner samt ideella föreningar inbjuds att medverka i åtgärden.

Finansiering

Finansiering sker i form av arbetstid för anställda inom Studieförbundet Sörmland. Studieförbundet har kontor i samtliga sörmländska kommuner och kan därmed sköta distributionen på ett enkelt sätt.

Bidrag till färg och papper behövs från de medverkande aktörerna för att trycka guideprogrammet. Kommuner och länsstyrelsen bistår ekonomiskt till trycket av programmet.

Respektive aktör bidrar med sin arbetstid och sina aktiviteter till det gemensamma programmet.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning av åtgärden kan ske genom indikatorerna:

- Antalet naturguidningar i programmet.
- Antal besökare på aktiviteterna.

För att utvärdera själva guidningarna kan även mer utförlig statistik samlas in, exempelvis via webbverktyget netigate. Efter första säsongen, hösten 2015, utvärderas åtgärden av medverkande parter.

Åtgärden kopplar till miljömålet Ett rikt odlingslandskap och gynnar preciseringen Friluftsliv och miljömålet Ett rikt växt- och djurliv och gynnar preciseringen Tätortsnära natur. Den kopplar också till miljömålet Levande skogar och preciseringen Friluftsliv.

Samrådsgrupp för naturvård

Syftet med åtgärden är att samrådsgruppen ska diskutera naturvård i länet och vara en mötesplats för aktörer från flera olika typer av organisationer. Genom att träffas kan nya kontakter knytas, förståelsen öka mellan olika aktörer och resultera i fler idéer och samarbeten för att nå miljömålen. Diskussioner kring och uppföljning av övriga åtgärder inom åtgärdsprogram för Södermanlands miljö kan lyftas på gruppens möten.

Genomförande och metod

Länsstyrelsen i Södermanland bjuder in till samrådsträffarna för naturvård. Ca två träffar per år ordnas.

Aktörer som arbetar med naturvård i länet bjuds in till träffarna. Aktörerna ska vara en blandning av organisationer, myndigheter, kommuner och företag. Inbjudan och deltagande kan variera mellan mötena beroende på tema. Utgångspunkten för inbjudan är den sändlista som funnits sedan tidigare för mötena där bl.a. Skogsstyrelsen, Kommunerna, LRF, Sörmlands jordägarförbund, Naturskyddsföreningen, Orienteringsförbundet, Holmen skog, Studieförbundet, Fortifikationsverket, Länsbygderådet, Hembygdsförbundet, Föreningen Sörmlandsentomologerna, Föreningen Sörmlands Ornitologer, Skogssällskapets Förv AB, Sörmlands naturbruk, Strängnäs Stift Plt och Härad Skog deltagit.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen i Södermanland är huvudansvarig för åtgärden och ansvarar därmed för att sammankalla till möten.

Finansiering

Finansiering sker i form av arbetstid för anställda på länsstyrelsen.

Uppföljning och utvärdering

En gång per år bör en utvärdering göras, där det bland annat utreds vad deltagarna tycker om mötena. Utvärderingen kan genomföras genom diskussion under ett möte, alternativt genom en enkät.

Åtgärden gynnar miljömålen Ett rikt odlingslandskap, Ett rikt växt- och djurliv och Levande skogar i stort.

Inspirationsdag om offentlig upphandling

Syftet med åtgärden är att informera beslutsfattare/politiker och inköpare på landsting och kommuner om den svenska matens mervärde och betydelse för det öppna landskapet. Den offentliga upphandlingen står för fem procent av marknaden men är pedagogiskt viktig och ger en signal om att svenska livsmedel är värdefulla. Kvalitén på de svenska livsmedlen är hög eftersom användningen av hormoner är otillåten och antibiotikaanvändningen är låg. Smittfria livsmedel gynnar människors hälsa.

Åtgärden bidrar till att uppfylla miljökvalitetsmålet ”Ett rikt odlingslandskap” genom att mer jordbruksmark behöver odlas aktivt och fler betesdjur behövs om efterfrågan ökar.

För att åtgärden ytterligare ska gynna miljökvalitetsmålet ”Ett rikt odlingslandskap” är det värdefullt om man kan ställa krav på att lamm- och nötköttet kommer från djur som betat i naturbetesmarker.

Genomförande och metod

Länsstyrelsen ordnar en informations/seminariedag om offentlig upphandling för beslutsfattare/politiker och upphandlare/inköpare inom Landstinget och kommunerna under 2015. Om ytterligare informations/seminariedagar efterfrågas kan en dag även ordnas under 2016. Dagen genomförs i samarbete med åtgärden ”Kompetensutveckling upphandling” inom gruppen miljögifter.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen i Södermanland är huvudansvarig för åtgärden. Som huvudansvarig aktör ansvarar länsstyrelsen för att samordna planeringen och genomförandet av inspirationsdagen.

Landstinget/Öknaskolan och LRF Region Sörmland är medverkande aktörer och bidrar med kompetens och tid i planeringen av dagen.

Finansiering

Finansiering kan sökas från Jordbruksverket eller Landsbygdsprogrammet 2015-2020.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning av åtgärden kan ske med hjälp av följande indikatorer:

- Antal deltagare på seminarierna.
- Andel av den offentliga maten som är svenskproducerad.
- Andel av den offentliga maten som är producerad i Sörmland.
- Areal betesmark (på längre sikt).

Inspirationsdagarna ska öka kunskapen om effekterna av närproducerade livsmedel kopplat till biologisk mångfald. För att mäta om detta uppnåtts kommer en enkät med tre kunskapsfrågor att skickas ut till deltagarna efter seminarierna.

Åtgärden kopplar till Ett rikt odlingslandskap och gynnar preciseringen Variationsrikt odlingslandskap, den kopplar också till Ett rikt växt- och djurliv.

Energi och klimat

Utsläppen av växthusgaser i Sverige minskar. I Södermanlands län minskar också utsläppen, men vi behöver göra mer för att nå målet om högst två graders uppvärmning globalt. För Södermanlands del innebär det att vi behöver nå noll nettoutsläpp 2050. Idag är utsläppen ca 10 ton per person och år i länet.

De största utmaningarna i länet är utsläppen från industri- och transportsektorerna. För att nå noll nettoutsläpp av växthusgaser till 2050 måste alternativ till fossila bränslen inom industrin tas fram. Utsläppen från industrin är dock svåra att påverka lokalt eftersom de styrs på EU-nivå genom handelssystemet med utsläppsrätter.

För att minska utsläppen ytterligare i länet är det viktigt att lägga fokus på det som går att påverka lokalt. Den största delen av utsläppen vi kan påverka lokalt kommer från transporter som står för en fjärdedel av länets utsläpp. För att minska utsläppen från transporter behöver vi arbeta inom tre områden – att minska den totala mängden transporter, att fler transporter sker med kollektiva transportmedel och att fossila bränslen ersätts.

Ett annat område där vi har möjlighet att påverka lokalt är energiförsörjningen till bostäder och lokaler. Inom detta område kan vi arbeta för energieffektivisering och ökad tillförsel av förnybar energi. Det finns ett stort intresse i länet för solenergi, inte minst från lantbrukarna. Det finns också potential för ökad produktion av biogas i länet, vilket även är betydelsefullt för transportsektorn. Genom regional samverkan har vi goda möjligheter att påverka utvecklingen inom dessa områden.

Med bakgrund i detta har arbetsgruppen för klimat och energi fokuserat på åtgärder inom förnybar energi och transporter. De åtgärder som arbetats fram inom arbetsgruppen för Energi och klimat är:

- ❖ Cykelsamarbete Södermanland
- ❖ Kartläggning av insamling och användning av hushållsavfall för biogasproduktion

- ❖ Kartläggning av potentialer för tillförsel av förnybar energi i Södermanland
- ❖ Årlig energi- och klimatdag
- ❖ Solkraft Södermanland
- ❖ Testbuss Gröna Linjen
- ❖ Ökat kollektivtrafikresande i tjänsten

Nedan ges en beskrivning av respektive åtgärd.

Cykelsamarbete Södermanland

Syftet med åtgärden är att utveckla länets samarbete kring cykelfrågor. Det görs genom att bygga upp en plattform för att jobba med åtgärder. Genom att arbeta i samverkan förväntas fler konkreta insatser kunna genomföras. Syftet med åtgärden är även att genomföra den regionala cykelstrategin samt de kommunala cykelplanerna. Ett behov som identifierats är att cykelfrågorna i större utsträckning behöver integreras i kommunernas översikts- och detaljplanering. Kommunerna i länet kan stödja varandra gällande hur cykelfrågorna kan integreras i det arbete och den planering som redan görs på kommunal nivå samt i hur och vilka åtgärder som ska genomföras för att nå bästa resultat. Arbetet med åtgärden förväntas resultera i genomförandet av konkreta insatser.

Den långsiktiga målsättningen med åtgärden är att erhålla ökad cykling i länet. Åtgärden bidrar därmed till att nå Begränsad klimatpåverkan och God bebyggd miljö.

Genomförande och metod

Åtgärden innebär utveckling av samarbetet kring cykelfrågor i länet genom separata möten och seminarier, kompetensutveckling, erfarenhetsutbyte samt att utreda bra former för diskussion kring cykelfrågorna. Redan idag finns ett nätverk för kommunerna i Södermanland som drivs av Regionförbundet där infrastrukturfrågor står på agendan. Det som efterfrågas är ett större fokus på cykelfrågorna samt möjligheten för energi- och klimatrådgivare och miljöstrateger att delta i diskussionerna. Huruvida detta kan ske inom ramen för befintligt nätverk eller om ett kompletterande, parallellt nätverk bör startas upp återstår att utreda. Kommunernas intresse och behov av åtgärden behöver också utredas vidare liksom vilken organisation som kan ansvara för att samordna nätverket. Frågan om hur man ska arbeta vidare med denna åtgärd kommer att tas upp vid miljöstrategernas nätverksträff under våren 2015.

Ansvariga aktörer

Ansvarsfördelning för åtgärder tas upp till diskussion vid miljöstrategernas nätverksträff under våren 2015.

Finansiering

Det krävs finansiering för att genomföra seminarier och utbildningsinsatser inom cykelfrågor. Frågan om finansiering tas upp i samband med beslut om samordnande organisation.

Uppföljning och utvärdering

Åtgärden följs upp med hjälp av indikatorerna:

- Antal aktiviteter som genomförts inom ramen för åtgärden.
- Antal deltagare vid aktiviteterna.
- Andel av länets invånare som använder cykel för att förflytta sig i vardagen.

Kartläggning av insamling och användning av hushållsavfall för biogasproduktion

Åtgärden syftar till att bidra till en hållbar konsumtion genom att minska mängden organiskt avfall som kastas samt att öka andelen organiskt avfall som behandlas biologiskt (främst genom rötning).

Genomförande och metod

En samlad bild av kommunernas insamlingssystem, avfallsvolymer och användning av biologiskt avfall gör det lättare att se vad närliggande kommuner har genomfört/planerar att genomföra. Därmed kan kommunerna optimera sina egna projekt genom att dra nytta av andra aktörers lyckade satsningar.

Inom ramen för ett EU-finansierat projekt kartlägger Biogas Öst insamlingssystem och mål för samtliga kommunerna i Biogas Östs region. I projektet kommer en sökbar databas att tas fram. I databasen finns kommunernas planer för hantering av hushållsavfall och vilka system de använder idag. Databasen lanseras på Biogas Östs hemsida under Q2-Q3 2015.

Önskvärt vore att utveckla databasen med data om insamlade volymer organiskt avfall från varje kommun samt vart avfallet transporteras. Genom att visualisera dessa data, exempelvis med hjälp av kartor och Sankey-diagram, kan en ökad förståelse för avfallssystemen uppnås vilket sannolikt leder till effektiviseringar. Denna utveckling av databasen ingår inte i det EU-finansierade projektet.

Ansvariga aktörer

Biogas Öst är huvudansvarig för åtgärden. Som huvudansvarig aktör genomför Biogas Öst kartläggningen och lanserar den webbaserade databasen.

Länsstyrelserna i Biogas Öst region (Södermanland, Västmanland, Örebro, Uppsala, Östergötland och Stockholm) och Avfall Sverige bidrar med finansiering till projektet.

Finansiering

Åtgärden är delvis finansierad genom Biogas Öst projekt.

Ytterligare finansiering krävs för att utveckla databasen med insamlade volymer och avfallstransporter. Avfall Sverige har projektmedel som kan passa och medfinansiering kan med fördel sökas från berörda Länsstyrelser.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning sker genom årlig uppföljning av mängd insamlat matavfall från regionens kommuner. Mängden insamlat matavfall kan sedan räknas om till kWh producerad biogas.

Kartläggning av potentialer för tillförsel av förnybar energi i Södermanland

Syftet med åtgärden är att kartlägga nuläget och hitta potentialer för ett ökat utnyttjande av förnybar energi i länet. Kartläggningen syftar även till att utreda var i länet den förnybara energin gör störst nytta för att erhålla maximal resurseffektivitet. Här handlar det även om att hitta Södermanlands särdrag och vilka möjligheter som finns just här. Även utredning av möjliga tekniker för en ökad användning av förnybar energi ska ingå i kartläggningen. Kartläggningen kommer på så sätt vara ett bra underlag för aktörer som vill genomföra åtgärder för ökad användning av förnybar energi. Genom att ta fram en översikt över potentialerna i länet blir det tydligare för många aktörer vad man kan satsa på. På längre sikt syftar åtgärden till en ökad användning av förnybar energi i länet.

Kartläggningen blir även ett underlag till den regionala klimat- och energistrategin.

Även potentialen för ökat utnyttjande av spillvärme i länet är av intresse att utreda inom ramen för åtgärden.

Genomförande och metod

Liknande potentialutredningar har gjorts i andra län, bl.a. Dalarna. Åtgärden inleds därför med en överblick över andra regionala kartläggningar som gjorts.

Potentialen för länet utreds och en utredning görs av var i länet den förnybara energin gör som störst nytta. Här handlar det om att göra strategiska val och att exempelvis utreda hur man ska räkna på substrat som kan användas för biogasproduktion, men också till annat. Ytterligare en fråga är hur jordbruksmarken kan utnyttjas på bästa sätt. Dessa frågor är starkt kopplade till potentialen i länet.

Studien kommer att genomföras i fyra delar och resultera i fyra separata potentialutredningar:

- Bioenergi
- Solenergi
- Vindenergi
- Spillvärme

Den första utredningen som genomförs är en bioenergipotentialstudie och genomförs under 2015. Arbetet inleds med planeringsarbete, avgränsningar och beskrivning av nuläge under våren 2015. Under hösten 2015 skrivs rapporten.

Målsättningen är att samtliga utredningar ska vara klara senast år 2020.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen i Södermanland är huvudansvarig för åtgärden. Som huvudansvarig aktör ansvarar länsstyrelsen för samordning och finansiering av åtgärden.

Medverkande aktörer är Biogas Öst, Energikontoret i Mälardalen och LRF. Medverkande aktörer åtar sig att bidra med underlagsmaterial, tid och kompetens.

Finansiering

Finansiering för bioenergi-potentialstudien sker med hjälp av externa projektmedel med medfinansiering av Länsstyrelsen. Hur finansiering av resterande delar av potentialstudien ska ske är ännu inte fastställt.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning sker genom den årliga rapport som länsstyrelsen avser att ge ut från och med år 2014, ”Energiläget i Södermanland”. Rapporten visar energistatistik för länet och hur användningen av olika energikällor fördelar sig på olika sektorer.

Årlig energi- och klimatdag

Målsättningen är att starta upp ett långsiktigt samarbete för att årligen genomföra en seminariedag i Södermanland med koppling till klimat- och energifrågorna i länet.

På seminariedagen ska olika aktuella klimat- och energifrågor adresseras och syftet är att få igång en diskussion mellan berörda aktörer i länet. Seminariedagen kommer att ha olika teman varje år.

Seminariedagarna kommer att fungera som inspirationskälla, informationsspridare inom forskning och utveckling samt som plattform för strategiska diskussioner om länets utveckling inom klimat och energi. På så sätt är förhoppningen att seminariedagarna kommer att:

- Främja användningen och utbyggnaden av förnybar energi i länet.
- Öka energieffektiviseringen i länet.
- Stimulera till hållbar samhällsplanering och hållbar konsumtion.

Den första energi- och klimatdagen hålls den 11 december 2014 med temat ”Det framtida biobaserade samhället”. Syftet med seminariet är att utreda förutsättningarna för utökad produktion och användning av förnybar energi i lantbruket.

Genomförande och metod

Separat planering sker inför respektive energi- och klimatdag. Ansvarig arrangör kan variera från år till år. Inför varje år sätts en planeringsgrupp samman. Planeringsgruppen består av representanter från organisationerna:

- Länsstyrelsen i Södermanland
- Lantbrukarnas riksförbund
- Energikontoret i Mälardalen
- Biogas Öst

Beroende av seminariedagens tema kan fler medarrangörer för dagen bli aktuella.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen är sammankallande för planeringsgruppen och ansvarar för att initiera planeringen av den årliga energi- och klimatdagen. Vilken roll de olika organisationerna kommer att ha inför respektive seminariedag kan variera från år till år. Varje organisation bär huvudansvaret för de åtaganden man har vid respektive seminariedag.

Finansiering

Finansiering för respektive energi- och klimatdag måste beslutas från år till år. För seminariedagen 2014 står LRF för den huvudsakliga finansieringen. Länsstyrelsen i Södermanland är medfinansierad.

Uppföljning och utvärdering

Efter varje seminariedag genomförs en utvärdering av deltagarna.

Seminariedagarna följs upp genom indikatorerna:

- Antal deltagare.
- Årlig energistatistik för länet.

Solkraft Öst

Projektet Solkraft Öst ska bidra till mer installerad solex i Södermanlands län.

Beroende på var solexen installeras ses olika vinster men generellt så ökar andelen förnybar energi i Södermanland och därmed självförsörjningsgraden. Genom att skapa ett forum där aktörer för solex samlas, utbyter erfarenheter och samverkar ökar möjligheterna för solex i regionen.

Solex har idag en stor potential externt men även som integrerad i byggnader. Intresset ökar för solex och mognadsgraden för aktiviteter som stimulerar ökad installerad effekt välkomnas. Samordning behövs, på samma sätt som ökad kunskap och gemensamma metoder.

Solex är ren. Installerad har den en lång livslängd och låga driftskostnader. Ökad andel installerad solex bidrar till miljömålen god bebyggd miljö och begränsad klimatpåverkan. Därtill finns många andra vinster utifrån projektet som sådant, bland annat ökad självförsörjningsgrad på el, ökad andel förnybar energi och ökade affärsmöjligheter.

Genomförande och metod

Projektet består av tre delar:

1. Skapa plattformar. Nätverksbyggande för aktörer som är intresserade av att installera solex. Uppstart 2015.
2. Utbildningar och kunskapshöjande aktiviteter för utpekade målgrupper. Tjänstemän (ex. EKR och bygglovshandläggare), politiker, lantbrukare, fastighetsägare, byggare, arkitekter, egnahem-byggare m.fl.).
3. Årlig solexmässa. En pilot genomförs i Uppsala den 9 oktober 2014. Faller den väl ut kommer den årligen att återkomma.
4. Utveckla projekt och verksamheter utefter behov vilka går att driva vidare som egna aktiviteter.
 - a. Potentialstudie solex, genomförande under 2015.
 - b. Pilot solexinstallationer – skapa referensobjekt och goda exempel och undersöka hur konsumtionsbeteenden förändras i det egna systemet.

Mätvärden:

1. Två större nätverksmöten.
2. En utbildning för energi- och klimatrådgivare, lantbrukare och fastighetsägare.
3. Informationsaktivitet för egnahem-byggare.
4. Sprida resultat, specifikt till lantbrukare från forskningsprojekt under 2014-2015, där laststyrning, säkerhet, affärsmodeller och potentialstudie tagits fram.

Projektet startas upp under 2015. Projektet bör pågå under minst 24 månader. Med halvtidsavstämning.

Ansvariga aktörer

Energikontoret i Mälardalen är huvudansvarig för åtgärden. Som huvudansvarig aktör ansvarar Energikontoret för att ansöka om pengar för åtgärden och, om medel beviljas, driva projektet.

Medverkande aktörer är inte klart i dagsläget utan beslutas vid tidpunkten för projektansökan.

Finansiering

Finansiering söks från Energimyndigheten, länsstyrelser samt andra finansiärer utefter möjligheter med kommande ansökningsomgångar 2015. Ex. ERUF ÖMS, Horisont 2020 eller andra EU-finansierade program.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning kan göras genom mätning av:

- Nya metoder.
- Antal engagerade aktörer.
- Nya projekt.
- Installerad effekt.

Testbuss gröna linjen

Syftet med projektet är att öka andelen förnyelsebart bränsle i kollektivtrafiken. I Södermanland finns det idag endast gasbussar i Eskilstuna. Goda möjligheter finns dock att även försörja regiontrafiken med lokalt producerad biogas. En möjlig nackdel med biogas som bränsle för kollektivtrafiken är dock att den motorteknik som används (ottomotor) historiskt har varit mindre bränsleeffektiv jämfört med dieselmotorer. Skillnaden i bränsleeffektivitet har i ett flertal fall ytterligare förstärks då äldre biogasbussar jämförts med nya dieselhybridbussar. Hybridteknik i sig är dock inte begränsat till dieselmotorer men utbudet av gashybrider är i dagsläget ytterst begränsat. Ett flertal aktörer är mycket intresserade av mätdata från gashybrider och ett test i Södermanland skulle kunna ge stor uppmärksamhet.

Målet med projektet är ta fram mätdata som på ett tydligt sätt möjliggör jämförelser mellan gashybrider och andra tekniska lösningar, speciellt diesel-elhybrider. Projektet kommer även bedriva kunskaphöjande verksamhet riktad mot politiker och beslutsfattare samt informationsaktiviteter riktade mot allmänheten.

Genomförande och metod

Projektet ska i samråd med en eller flera bussleverantörer testa en lämplig typ av gashybridbuss. Bussen ska testas och utvärderas i linjetrafik men ska också kunna användas för särskilda ändamål (t.ex. utställningar, studiebesök etc.)

I projektet ingår också en omfattande satsning på information och kommunikation riktad både mot beslutsfattare och mot allmänheten. Bussen ska märkas upp så att det tydligt syns att ny miljövänlig teknik testas och på bussen ska tillgång till informationsmaterial finnas.

Projektet kommer att sammanställa de studier som redan gjorts gällande biogasproduktion och biogaspotentialer för att på så sätt få fram en karta över länet där befintliga och möjliga platser för biogasproduktion är markerade. Utifrån mätdata från gashybriden kommer en teoretisk modell tas fram som visar hur Länstrafiken i Södermanland kan utnyttja lokal biogaspotential till försörjning av bränsle för regiontrafiken.

Ansvariga aktörer

Regionförbundet i Södermanland är huvudansvarig för åtgärden. Regionförbundet är projektägare och projektledare för projektet.

Biogas Öst och Sörmlands kollektivtrafikmyndighet (SKTM) är medverkande aktörer och bidrar med kompetens och tid i projektet.

Finansiering

Regionförbundet har budgeterat medel för projektet. Busstillverkare bidrar med medfinansiering.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning av bränsleförbrukning av gashybridbussen är en viktig del i projektet. Utifrån mätdata kan beräkningar göras om hur diesel kan fasa ut som huvudsakligt bränsle för kollektivtrafiken.

Projektet ska även mäta och följa upp:

- Intresse för gashybridbussar.
- Intresse för biogas i Södermanland, både bland beslutsfattare och allmänheten.
- Intresse för kollektivtrafik i Södermanland.

Minskade utsläpp från bussen (biogas istället för diesel) kan beräknas.

Ökat kollektivtrafikresande i tjänsten

Sörmlands kollektivtrafikmyndighet (SKTM) har i december 2012 genomfört omfattande förändringar i busstrafiken i länet och då framför allt förbättrat utbudet mellan länets kommunhuvudorter. Syftet var främst att öka kollektivtrafikens marknadsandel bland pendlare, men förbättringarna innebär också fler möjligheter att genomföra tjänsteresor med kollektivtrafiken. Resandet har visserligen ökat i den regionala busstrafiken, men potentialen för ökat resande med buss till och från möten är fortfarande stor. Det är därför angeläget att främst genom informationsinsatser tydliggöra utbudet av kollektivtrafik i länet och i ett nästa steg minska bilåkandet efter mottot ”Ta bussen/tåget när du kan och bilen när du måste”. Ytterligare en tröskel utgörs av biljettsystemet som uppfattas som allt för

krångligt, även här gäller det att genom information underlätta för resenärerna. Ökad användning av kollektivtrafiken innebär inte bara miljövinster utan gynnar också kollektivtrafikens finansiärer, nämligen just kommunerna och landstinget, genom ökade biljettintäkter. Den primära målgruppen i ett första steg är offentliga aktörer, i ett senare skede bör också större privata företag bearbetas.

Genomförande och metod

SKTM ska inom ramen för projektet ta fram information om tur- och produktutbud (lathund). Den kommer att innehålla tips om hur resan kan planeras inför mötena (bland annat med hjälp av webbtjänsten ”mötesplaneraren”). Dessutom beskrivs några för tjänsteresor relevanta produkter/biljettyper, allt för att underlätta en resa med kollektivtrafiken så mycket som möjligt. Under implementeringen distribueras korten/biljetterna via kundtjänsten. SKTM är också ansvarig för uppföljningen, se nedan. Medverkande aktörer genomför åtgärden internt i respektive organisation genom att sprida informationen samt anpassa mötestider till kollektivtrafiken.

Åtgärden sjösätts mer officiellt genom att deltagande aktörer t.ex. skriver om åtgärden på hemsidan, och samtidigt hänvisar till några verktyg man kan använda för att hitta bra mötestider.

Ansvariga aktörer

Huvudansvariga aktörer är de organisationer som avser att genomföra åtgärden i sin organisation. Som huvudansvarig aktör åtar man sig att sprida informationen om tur- och produktutbud som SKTM tagit fram samt att anpassa mötestider till kollektivtrafiken. Följande organisationer har anmält sitt deltagande i åtgärden:

- Landstinget Sörmland
- Nyköpings kommun
- Eskilstuna kommun
- Oxelösunds kommun
- Länsstyrelsen i Södermanland

Sörmlands kollektivtrafikmyndighet (SKTM) är samordnande för åtgärden. SKTM bidrar med information och stöd för resande med kollektivtrafik, se rubriken genomförande och metod ovan. SKTM ansvarar även för uppföljningen av åtgärden, vid behov med stöd av deltagande organisationer.

Finansiering

Inga extra resurser krävs, handlar snarare om att ändra vanor och beteenden.

Uppföljning och utvärdering

SKTM rekommenderar att köpa in engångskort, rabattkort eller, ifall många tjänsteresor genomförs, länskort. Det krävs att någon ansvarar för detta i respektive organisation. Uppföljning sker genom att räkna antal sålda engångskort. När det gäller rabatt-/länskortet så kan antalet resor följas upp genom ett unikt kortnummer (för att minska administration bör enbart ett antal stickprov per kvartal göras).

Utifrån statistik över antal sålda engångskort kan minskade utsläpp till följd av detta beräknas med hjälp av schablon.

Miljögifter i vardagen

Arbetsgruppen för miljögifter har fokuserat på åtgärder som handlar om att minska människors exponering för miljögifter i vardagen. Vi har valt att inrikta oss på åtgärder för barnens välbefinnande, då barn är speciellt känsliga för exponering. Små barn är mer utsatta än vuxna då de äter, dricker och andas mer i förhållande till sin kroppsvikt. Små barn som vistas mycket på golvnivå exponeras mer för dammpartiklar (som miljögifter kan bindas till), och för kemikalier från saker som kan stoppas i munnen.

Genom åtgärder som att välja bättre pedagogiska material i förskolor, informera blivande föräldrar om kemikalier samt ställa fler och bättre miljökrav vid upphandlingar, kan vi bidra till att minska framför allt barnens utsatthet för miljögifter. Det är ett långsiktigt arbete och ett arbetssätt som när det är implementerat gör att exponering från material i vår omgivning successivt kommer att minska.

De åtgärder som arbetats fram inom arbetsgruppen för Miljögifter i vardagen är:

- ❖ Hälsosam förskola
- ❖ Kompetensutveckling upphandling
- ❖ Miljökrav vid upphandlingar
- ❖ Kemikalieinformation till blivande mödrar och föräldrar

Nedan ges en beskrivning av respektive åtgärd.

Hälsosam förskola

Åtgärden syftar till att minska exponeringen av miljögifter i barns vardag som en del i att uppnå det nationella miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö.

Genomförande och metod

Aktiviteter under 2015:

- Utredda möjligheterna för Naturskyddsföreningen (SNF) att hålla i utbildningar. Personer från Naturskyddsföreningens kemikalienätverk eller de som utbildats i SNF:s projekt ”utbildning för utbildare” kan eventuellt anlitas som föreläsare. Det finns också konsulter m.fl. som kan anlitas som utbildare/föreläsare.
- Sprida kunskap och exempel i nätverket som skapats genom arbetet med åtgärdsprogram för miljömålen (ÅFM). Bland annat rapporterna från Svenska Naturskyddsföreningen och Kemikalieinspektionens informationsmaterial om leksaker.
- Fortsätta förankringsarbetet i kommunerna och arbeta för att fler kommuner deltar i åtgärder för en giftfri miljö i förskolorna.

Aktiviteter under 2016:

- Utbildning/informationskampanj för förskolepersonal och chefer (rektorer/förskolechefer) samt i respektive kommun. Viktigt att även få med de privata förskolorna.
- Fortsatt informationsspridning. Exempelvis kan information om åtgärden ges vid nämndutbildningar efter valet, via miljösamverkan Sörmland. Frågan kan även tas upp i lämpliga möten för tillsynsvägledning, till exempel för hälsoskyddsinspektörerna.
- Använda Naturskyddsföreningens fråge- och inventeringsformulär som fylls i av verksamheten, förskolepersonal, tekniskt kontor, rektor, miljökontor m.fl. Använda checklistan för enkla åtgärder.

Målsättningen är att minst en förskola i varje kommun i länet ska vara inventerad och ha påbörjat åtgärdsarbetet vid slutet av 2016.

Ansvariga aktörer

Huvudansvariga aktörer är de organisationer som avser att genomföra åtgärden i sin organisation. Som huvudansvarig aktör åtar man sig att genomföra den eller de utbildningar som planeras inom ramen för åtgärden, att sprida information samt att påbörja inventerings- och åtgärdsarbetet i förskolorna. Målsättningen är att samtliga kommuner i länet deltar i åtgärden. Följande organisationer har anmält sitt deltagande i åtgärden:

- Flens kommun
- Nyköpings kommun
- Vingåkers kommun
- Oxelösunds kommun

Länsstyrelsen i Södermanland ansvarar för att samordna åtgärden. Som samordnande aktör har länsstyrelsen ansvar för att sammankalla till möten och sprida information. Länsstyrelsen är även kontaktperson gentemot SNF och andra potentiella aktörer som kan komma att hålla i utbildningar inom ramen för åtgärden.

Rekal AB (Gnesta) bistår med kunskap och erfarenhet.

Finansiering

Finansiering sker inom ramen för ordinarie budget för utbildning och miljö i respektive kommun. Länsstyrelsen bidrar med arbetstid för samordning av åtgärden.

Uppföljning och utvärdering

Utbildningsförvaltningen inom respektive kommun sammanställer utförda åtgärder eller planer för åtgärder och inventering.

Uppföljning sker även inom respektive kommun av hur många förskolor som genomfört:

- Utbildning av personalen.
- Inventering.
- Åtgärder enligt t ex SNF:s 13-punktslista
- Ytterligare åtgärder, t ex utbyte av byggmaterial.

Länsstyrelsen ansvarar för en årsvis sammanställning i ett enkelt PM från och med 2016 utifrån sammanställningen som gjorts inom respektive kommun.

Länsstyrelsen bevakar om SNF följer upp projektet giftfri förskola och genomförda åtgärder.

Kompetensutveckling upphandling

Syftet med åtgärden är att öka kunskapen hos beslutsfattare, upphandlare, inköpare och beställare om vilka miljökrav som kan ställas i upphandlingar. Målsättningen är att detta bland annat ska leda till minskad spridning av farliga ämnen.

Genomförande och metod

Åtgärden omfattar utbildningar och seminarier för politiker och upphandlare/inköpare. Utbildningarna kommer att börja genomföras under 2015, behovet får styra om det blir fler tillfällen och om insatserna fortsätter under kommande år. Områden som är aktuella för diskussion under 2015 är livsmedel, kemikalier, pedagogiskt material, förbrukningsmaterial och inventarier. Under 2015 genomförs en utbildningsdag i samarbete med åtgärden ”Inspirationsdag offentlig upphandling” inom gruppen biologisk mångfald.

Under 2015 ska vi också sprida ett antal ”goda exempel” på lyckade upphandlingar med miljökrav inom nätverket som skapats genom arbetet med åtgärdsprogram för miljömålen (ÅFM). Medlemmarna kan sedan sprida dessa i sina organisationer och på detta sätt få tillgång till bra exempel att använda i sin egen verksamhet.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen i Södermanland har tillsammans med Landstinget Sörmland huvudansvaret för åtgärden. Detta innebär framtagande av förslag till utbildningar samt att arrangera utbildningarna.

Medverkande aktörer är de organisationer som avser att delta vid utbildningarna som Länsstyrelsen och Landstinget arrangerar. Följande organisationer har anmält sitt deltagande i åtgärden:

- Flens kommun
- Nyköpings kommun
- Katrineholms kommun

- Oxelösunds kommun
- Landstinget Sörmland
- Länsstyrelsen i Södermanland

Fler aktörer inbjuds att medverka i åtgärden. Här bör även kommuner med kommunala bolag beaktas så att styrelsen i respektive bolag får inbjudan och information.

Rekal AB (Gnesta), Sörmland Vatten och Avfall AB samt LRF Region Sörmland bistår med kunskap och erfarenhet.

Inköpsamverkan Sörmland är referensgrupp för åtgärden.

Finansiering

Finansiering sker via deltagaravgifter för respektive organisation som deltar i utbildningarna som ordnas.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning av hur många som utbildat sig inom respektive organisation. Uppföljningen genomförs av samordningsansvariga organisationer.

Miljökrav vid upphandlingar

Syftet med åtgärden är att minska miljöpåverkan från upphandlade varor och tjänster. På så sätt har åtgärden potential att bidra till flera av miljökvalitetsmålen som exempelvis giftfri miljö, ett rikt odlingslandskap och begränsad klimatpåverkan.

Genomförande och metod

Det långsiktiga målet är att medverkande organisationer ska ställa miljökrav vid sina upphandlingar, som läggs enligt Konkurrensverkets baskrav (tidigare Miljöstyrningsrådet). Ett sätt att närma sig målet är att deltagande organisationer skriver in formuleringar om miljökrav vid upphandlingar i policydokument och riktlinjer inom den egna organisationen. Ett första steg under 2015 är att gå igenom nuvarande status på dessa typer av dokument. Stöd för hur miljökrav kan införas vid upphandlingar kan erhållas via föregående åtgärd (Kompetensutveckling upphandling).

Ansvariga aktörer

Huvudansvariga aktörer är de organisationer som avser att genomföra åtgärden i sin organisation. Som huvudansvarig åtar man sig att gå igenom befintliga policydokument och riktlinjer i organisationen. Följande organisationer har anmält sitt deltagande i åtgärden:

- Flens kommun
- Nyköpings kommun
- Katrineholms kommun
- Oxelösunds kommun

Fler aktörer inbjuds att medverka i åtgärden. Här bör även kommuner med kommunala bolag beaktas så att styrelsen i respektive bolag får inbjudan och information.

Länsstyrelsen i Södermanland har tillsammans med Landstinget Sörmland

ett samordnande ansvar för åtgärden. Det samordnande ansvaret innebär att sammankalla till möten samt att följa upp åtgärden. Länsstyrelsen och Landstinget ska även gå igenom befintliga policydokument och riktlinjer i sina egna organisationer.

Rekal AB (Gnesta), Sörmland Vatten och Avfall AB och LRF Region Sörmland bistår med kunskap och erfarenhet.

Inköpsamverkan Sörmland är referensgrupp för åtgärden.

Finansiering

Varje medverkande organisation står för eventuella kostnader.

Uppföljning och utvärdering

Länsstyrelsen i Södermanland och Landstinget Sörmland följer upp åtgärden med en enkel enkät. Denna stäms av med Inköpsamverkan Sörmland och kan distribueras via deras sändlista, så att den når fram till rätt målgrupp.

Kemikalieinformation till blivande mödrar och föräldrar

Syftet med åtgärden är att ge råd som gör att blivande mödrar och föräldrar kan minska sin/barnens exponering för kemikalier, eftersom farliga kemikalier kan påverka hälsan. Detta kan också leda till minskad mängd farliga kemikalier i samhället.

Genomförande och metod

Sju till nio råd har tagits fram. Råden är praktiska och visar att åtgärder verkligen kan göras för att minska sin egen och barns exponering för kemikalier. Informationen ska ges vid ordinarie möten i primärvården på barnmorskemottagningarna (BMM) under graviditeten och på barnavårdscentralerna (BVC) för småbarnsföräldrarna. Detta är ingen kampanj utan ett fortlöpande arbete och råden ska revideras en gång per år. Implementeringen av råden startade våren 2014.

Ansvariga aktörer

Huvudansvarig aktör är Landstinget Sörmland. Huvudansvaret innebär framtagning och spridning av information samt att utbilda personal på BMM, BVC och Familjecentraler.

Arbets- och miljömedicinska kliniken (AMM) Örebro bidrar med kompetens vid framtagningen av råd och information.

Personal på BMM, BVC och Familjecentraler åtar sig att dela ut material och informera.

Målgrupp för åtgärden är föräldrar och gravida.

Finansiering

Råden har tagits fram av Örebro läns landsting och är fullt tillgängliga. Förankringen inom Landstinget Sörmland finansieras av Landstinget i Sörmland och Arbets- och miljömedicinska kliniken (AMM) Örebro.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning med personalen är planerad genom enkäter och träffar. För närvarande är ingen uppföljning planerad med föräldrarna.

Vatten

År 2000 beslutade EU om en ny europeisk vattenpolitik som innebär att alla medlemsländer ska arbeta för att bevara och förbättra kvaliteten i våra sjöar, vattendrag, kust- och grundvatten. Den europeiska vattenpolitiken går under benämningen EUs vattendirektiv. Inom vattendirektivet finns åtgärdsprogram som ska leda till att politiken följs. Åtgärderna handlar om bättre styrmedel, utökad myndighetsutövning och ökat ansvar hos olika sektorer och aktörer i samhället.

Av Sveriges 16 nationella miljömål är några speciellt kopplade till vatten. Dessa miljömål är:

- Bara naturlig försurning
- Ingen övergödning
- Levnads sjöar och vattendrag
- Grundvatten av god kvalitet
- Hav i balans samt levande kust och skärgård
- Myllrande våtmarker

Den främsta vattenutmaningen i länet är övergödningen. Hälften av länets sjöar är övergödda enligt beräkningar från 2009. Övergödningen drabbar även Östersjön med algbloomingar och bottendöd. Det görs åtgärder, och utsläppen av gödande ämnen minskar. Men antalet åtgärder är för få och effekterna av genomförda åtgärder dröjer. Helt enkelt för att återhämtningen i miljön går långsamt. Övergödning och fysiska förändringar i vattendragen påverkar den biologiska mångfalden negativt. Förstörda och försämrade biotoper bidrar till ett generellt dåligt tillstånd för hotade arter i länet. Uppväxtbetingelserna längs kusten är också dåliga. En fiskyngelinventering längs kusten från 2012 påvisar få årsyngel av gädda och abborre.

Alla aktiviteter som behöver göras för att uppnå vattendirektivets kriterier och miljömålen finns inte reglerade i olika åtgärdsprogram. Det behövs komplement. Därför har arbetsgruppen för vatten har fokuserat på att ta fram åtgärder som ska öka kunskapen om vattnets betydelse i landskapet och platsspecifika, fysiska åtgärder i landskapet.

De åtgärder som arbetats fram inom arbetsgruppen för Vatten är:

- ❖ Årlig vattendag i Sörmland
- ❖ Rollerna i vattenarbetet
- ❖ Kretsloppstänk i kommunernas VA-arbete
- ❖ Ett vattenkansli i Sörmland
- ❖ Öppna upp vandringsvägar i vattendrag
- ❖ Identifiera låglänta odlingsmarker och återskapa våtmarker
- ❖ Aktiv vägledning i kommunernas tillsyn av små avlopp
- ❖ Aktiv vägledning i kommunernas åtgärdsarbete med bristfälliga avloppsledningsnät

Nedan ges en beskrivning av respektive åtgärd.

Årlig vattendag i Sörmland

Syftet med åtgärden är att erhålla ett kunskapslyft kring vatten. Det finns ett behov av att synliggöra vatten som resurs och lyfta behovet av att uppnå god status i våra vatten. Geologins dag startade 2000 och är en förebild.

Genomförande och metod

Under 2015 sker planering inom arbetsgruppen. En projektplan tas fram som även inkluderar bemanningsplan och budget. Eventuellt tas även en kommunikationsplan fram. Den årliga vattendagen i Sörmland synkas med nationell vattenkalender.

Den första vattendagen genomförs 2016.

Förslag till aktiviteter under vattendagen är vattendragsvandringar, invigningar av vattenprojekt, studiebesök, tävlingar, vattenprovtagning, utse en vattenambassadör i Sörmland, seminarier, doktor vatten, forskarföreläsningar etc.

Förslag till platser där aktiviteter under dagen kan anordnas är kommunkontoren, avloppsreningsverk, Stendörren, Öknaskolan, Femöreforte m.fl.

Målgruppen för vattendagen är allmänheten, skolor, dagis, företag, politiker m.fl.

Ansvariga aktörer

Huvudansvaret för åtgärden ligger hos de aktörer som är del av arbetsgruppen för åtgärden. Som huvudansvarig aktör åtar man sig att vara delaktig i planeringsprocessen för vattendagen, att genomföra nödvändiga arbetsuppgifter inför vattendagen samt att genomföra aktiviteter under själva vattendagen. De huvudansvariga aktörerna är:

- Katrineholms kommun
- LRF
- Länsstyrelsen i Södermanland

- Nyköpings kommun
- Oxelösunds kommun
- Trosa kommun
- Öknaskolan

Länsstyrelsen i Södermanland är samordnande aktör för åtgärden. Som samordnande aktör ansvarar länsstyrelsen för att kalla medverkande aktörer till möten under planeringsprocessen. Vid årligt återkommande vattendagar ansvarar länsstyrelsen för att ta initiativet till att starta upp planeringsprocessen.

Vid årligt återkommande vattendagar föreslås att olika projektledare utses för varje år.

Finansiering

Åtgärden finansieras av de medverkande aktörerna i form av arbetstid. Resterande medel planerar att erhållas genom att söka sponsorer, t.ex. Sörmlands sparbank.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning av åtgärden kan ske genom mätning av indikatorerna:

- Antal besökare.
- Tid/utrymme i media.

Utvärdering av åtgärden görs via enkätundersökningar.

Rollerna i vattenarbetet

Genom att reda ut rollerna i vattenarbetet förväntas åtgärden resultera i ett effektivare åtgärdsarbete, bland annat eftersom det blir lättare att snabbt identifiera sakkunniga, utförare eller ansvariga i olika vattenfrågor. Genom en tydligare rollfördelning i vattenarbetet förväntas även missförstånd kunna undvikas i större utsträckning.

Genomförande och metod

Frågan som ska utredas inom ramen för åtgärden är var i organisationen ansvar för olika vattenfrågor/områden ligger. För att besvara frågeställningen kommer Länsstyrelsen i Södermanland att skicka ut en enkät till befintliga aktörer inom vattenområdet. Enkäten kommer att inkludera frågor som uppdrag, ansvarsområden, arbetsområden, enhet/avdelning samt kontaktuppgifter. Utifrån enkäten upprättar länsstyrelsen en lista på aktörer med kopplingar till vatten och cirkulerar den för komplettering. Den färdiga listan över roller i vattenarbetet kommer att publiceras på länsstyrelsens hemsida. Länsstyrelsen ansvarar för att uppdatera listan en gång per år.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen i Södermanland är huvudansvarig för åtgärden och ansvarar för att ta fram och skicka ut en enkät samt utifrån enkäten upprätta en lista över roller i vattenarbetet samt uppdatera listan en gång per år. Som medverkande aktör krävs att enkäten fylls i fullständigt för att aktören ska kunna föras upp på listan.

Finansiering

Länsstyrelsen finansierar åtgärden i form av arbetstid.

Uppföljning och utvärdering

Åtgärden följs upp genom att se till att listan finns på länsstyrelsens hemsida 1 oktober 2015 och att den därefter uppdateras i oktober varje år.

Kretsloppstänk i kommunernas VA-arbete

Åtgärden syftar till att ta ett helhetsgrepp på kommunernas VA-planering och att etablera ett samarbete över kommungränserna. Kravet på att styra mot hushållning med naturresurser finns såväl i miljöbalken, plan- och bygglagen som i vattentjänstlagen. Återvinning av organiska ämnen och fosfor är en viktig framtidsfråga och ska finnas med i kommunernas planering. Frågan rymmer utmaningar som påverkar planering, tekniska system och byggnader både i tätorter och för enskilda avlopp utanför verksamhetsområden.

När det gäller att tillvarata restprodukter från avlopp ser exempelvis Lantbruksföretagen gärna extremt snålspolande WC till slutan tank då det ger en renare produkt för återföring av växtnäring än vad många andra teknikval gör.

Genomförande och metod

Åtgärden syftar till att inspirera kommunerna till ett ökat kretsloppstänk i sin VA-planering och i det dagliga VA-arbetet. Det kan handla om att lyfta goda exempel från andra kommuner, anordna studiebesök eller seminariedagar. Bra exempel på städer där detta tillämpas är Eskilstuna, Norrtälje, Södertälje och Strängnäs.

Åtgärden syftar även till att stimulera ökad samverkan över kommungränserna i VA-planeringen. Hur en sådan samverkan kan se ut utreds i för åtgärden. En del i åtgärden är även att utreda möjligheterna att lyfta in åsikter från intressenter tidigt i kommunernas VA-planering. Lantbruksföretagen vill vara med tidigt i processen så att de känner en trygghet i att ta emot de typer av avfall som blir aktuellt.

Målsättningen är att under åtgärdsperioden få till minst en testanläggning där ett kretsloppssystem för avloppsrening testas. Ett långsiktigt mål är även att kommunerna i större utsträckning integrerar kretsloppstänket i sina VA-planer.

Ansvariga aktörer

Huvudansvariga aktörer är VA-huvudmännen och respektive kommun. Som huvudansvarig aktör åtar man sig att delta vid samverkansmöten och kunskapshöjande aktiviteter samt att se över möjligheterna att i sin egen kommun upprätta en testanläggning för ett VA-kretsloppssystem. Målsättningen är att samtliga av länets kommuner deltar i åtgärden.

Länsstyrelsen är samordnande aktör för åtgärden. Som samordnande aktör åtar sig Länsstyrelsen att kalla till samverkansmöten och att på olika sätt stötta kommunerna med kunskapsunderlag genom att visa på goda exempel.

Medverkande aktör är LRF som bidrar med kompetens gällande kretsloppstänk i VA-planering.

Finansiering

Finansiering av åtgärden sker inom ramen för ordinarie budget hos respektive aktör. För kompetensutveckling undersöks möjligheter till extern finansiering.

Uppföljning och utvärdering

Deltagande kommuner följer årligen upp vilka aktiviteter för kretsloppstänk i VA-arbetet som kommunen genomfört under året. Länsstyrelsen sammanställer uppföljningen och får en samlad bild av kommunernas VA-arbete. Länsstyrelsen följer även upp hur många kommuner som deltagit i studiebesök och seminariedagar samt om någon testanläggning installerats i länet.

Vattenkansli Sörmland

Åtgärden syftar till att sammanföra, effektivisera och finansiera vattenarbetet. Åtgärden har inspirerats av Skåne, Kävling- och Höje å vattenråd.

Genomförande och metod

En förstudie om att bilda ett vattenkansli i Sörmland genomförs 2016.

Ansvariga aktörer

Nyköpingsåarnas vattenvårdsförbund och Länsstyrelsen i Södermanland är gemensamt huvudansvariga för åtgärden. Med gemensamt huvudansvar menas att de båda aktörerna tillsammans ansvarar för att göra en förstudie som utreder behovet av ett vattenkansli i Sörmland.

Finansiering

Vattenmyndigheten norra Östersjön ansöker om ett EU-bidrag - LIFE IP BALTIC. Inom det projektet kan möjligheten till ett projektkontor i Sörmland finnas. Vi avvaktar resultatet på EU-ansökan som meddelas hösten 2015.

Uppföljning och utvärdering

Åtgärden följs upp genom att se huruvida åtgärden lett till bildandet av ett vattenkansli för Sörmland.

Öppna upp vandringsvägar i vattendrag

Fysiska hinder i vattendrag kan förhindra fiskars lek och reproduktion. Åtgärden syftar till att möjliggöra detta och på så vis uppnå god ekologisk status i vatten 2020 genom att påbörja kartläggning av hinder i vattendrag.

Genomförande och metod

För att få en samlad bild av antal vandringshinder i Sörmländska vattendrag görs en inventering. Därefter görs en utredning av aktuella tillstånd för samtliga vandringshinder. Om det saknas tillstånd eller om tillstånden är ogiltiga kan förelägganden om att söka tillstånd komma att skrivas. Hela processen görs i dialog med berörda markägare. Arbetet med åtgärden ska också följa processen med vattenverksamhetsutredningen.

Underlaget ska tas fram senast under 2016 och ska inkludera information om befintliga vandringshinder samt en tidsplan för genomförande där det blir aktuellt med öppnandet av vattenvägar. Tidplanen bör omfatta perioden

2016-2020.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen i Södermanland är huvudansvarig aktör när det gäller att ta fram underlaget, kontrollera tillstånd och där det behövs, skriva föreläggande. Likaså är respektive kommun huvudansvarig för att ompröva egna verksamheter där behov finns. Målsättningen är att samtliga kommuner i länet deltar i åtgärden. I skrivandets stund har ingen kommun anmält sitt deltagande.

Länsstyrelsen i Södermanland är samordningsansvarig för för åtgärden. Som samordningsansvarig driver länsstyrelsen processen framåt.

Finansiering

Finansieras inom ramen för ordinarie verksamhet.

Uppföljning och utvärdering

Uppföljning sker genom att utifrån inventeringen stämma av att alla har giltiga tillstånd samt genom att mäta hur många vattenhinder som öppnats upp.

Identifiera låglänta odlingsmarker och återskapa våtmarker

Åtgärden syftar till att uppnå god ekologisk status i vatten 2020. Lågt liggande odlingsmarker har ofta ursprungligen varit våtmarker/översilningsmarker. I dagsläget ger många av dessa marker dålig avkastning i lantbruket och läcker dessutom näringsämnen till sjöar och vattendrag. Om dessa marker identifieras och omvandlas till våtmarker/översilningsmarker kan vi er hålla ekosystemtjänster, biologisk mångfald och bättre vattenkvalitet.

Genomförande och metod

Inom ramen för åtgärden ska utredas hur många låglänta odlingsmarker det finns samt hur stor andel av dessa som det är rimligt att återskapa till våtmarker/översilningsmarker. Hela processen görs i dialog med berörda markägare. Underlaget ska tas fram senast under 2016 och inkludera information om låglänta odlingsmarker samt tidsplan och prioriteringsordning för återskapandet av våtmarker/översilningsmarker där det är aktuellt. Tidplanen bör omfatta perioden 2016-2020. Program för underhåll och provtagning ska tas fram.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen i Södermanland är huvudansvarig för åtgärden och ansvarar därmed för att ta fram underlaget.

Nyköpingsåarnas Vattenvårdsförbund och Sportfiskarna är medverkande i åtgärden. Som medverkande i åtgärden åtar sig Nyköpingsåarnas Vattenvårdsförbund och/eller Sportfiskarna att ansöka om medel och att projektleda återskapandet av våtmarker/översilningsmarker enligt underlaget.

Finansiering

Framtagande av underlaget finansieras inom ramen för länsstyrelsens ordinarie verksamhet. Arbetstid för ansökan om medel och projektledning för återskapande av våtmarker/översilningsmarker tas inom ramen för

Nyköpingsåarnas Vattenvårdsförbunds och Sportfiskarnas ordinarie verksamheter.

Uppföljning och utvärdering

Åtgärden följs med hjälp av indikatorerna:

- Antal våtmarker som omvandlats.
- Mängden utläckage av kväve och fosfor.
- Provtagning kväve och fosfor

Aktiv vägledning i kommunernas tillsyn av små avlopp

Fastigheter utanför tätorterna har ofta gamla och bristfälliga avloppsanläggningar, så kallade små avlopp. Otillräcklig rening från små avlopp bidrar till övergödningen i våra vattendrag, sjöar och kustvatten. Det innebär också en risk för smitta om dricksvatten eller badvatten förorenas. Syftet med åtgärden är att stimulera utbytestakten av små avlopp för att förebygga övergödning och risken för smitta och förorening. Syftet med åtgärden är även att stödja kommunerna i deras informations- och rådgivningsarbete kring bristfälliga små avlopp. Det övergripande syftet med åtgärden är att nå god ekologisk status i vatten 2020.

Genomförande och metod

Inom ramen för tillsynsvägledningen ska Länsstyrelsen skaffa sig en samlad bild av hur kommunerna arbetar med inventering och åtgärdande av små avlopp. Länsstyrelsen ska också underlätta erfarenhetsutbyte mellan kommunerna och kalla till samverkansmöten vid behov. Miljösamverkan Sörmland ansvarar för att ta fram vägledningar och miljöstandards. Målsättningen är att från 2021 ska det inte finnas några icke godkända små avlopp med WC påkopplat.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen är huvudansvarig för genomförandet av åtgärden. Medverkande aktör är Miljösamverkan Sörmland.

Finansiering

Åtgärden finansieras inom ramen för ordinarie budget hos Länsstyrelsen och Miljösamverkan Sörmland.

Uppföljning och utvärdering

Länsstyrelsen följer upp åtgärden inom ramen för tillsynsvägledningen.

Aktiv vägledning i kommunernas åtgärdsarbete med bristfälliga avloppsledningsnät

Många avloppsledningsnät har problem med oavsiktligt inkommande dagvatten och med bräddningar. Bräddningar av avloppsvatten från ledningsnäten bidrar till övergödningen i våra vattendrag, sjöar och kustvatten. Det innebär också en risk för smitta om dricksvatten eller badvatten förorenas. Syftet med åtgärden är att stimulera arbetet med att åtgärda brister i avloppsledningsnäten för att förebygga övergödningen och risken för smitta och förorening. Det långsiktiga målet för åtgärden är att nå

god ekologisk status i vatten till 2020.

Genomförande och metod

Inom ramen för tillsynsvägledningen ska Länsstyrelsen skaffa sig en samlad bild av hur kommunerna arbetar med revidering, och framtagning av drift-, underhålls- och förnyelseplan (DUF) för avloppsledningsnätet.

Länsstyrelsen ska efterfråga tidplan och prioriteringsordning för när inventering och åtgärder ska genomföras hos kommunerna. Länsstyrelsen ska också underlätta erfarenhetsutbyte mellan kommunerna och kalla till samverkansmöten vid behov. Miljösamverkan Sörmland ansvarar för att ta fram vägledningar och miljöstandarder.

Ansvariga aktörer

Länsstyrelsen är huvudansvarig för genomförandet av åtgärden.

Medverkande aktör är Miljösamverkan Sörmland.

Finansiering

Åtgärden finansieras inom ramen för ordinarie budget hos Länsstyrelsen och Miljösamverkan Sörmland. Samt eventuellt via kommunernas VA-taxa.

Uppföljning och utvärdering

Åtgärden kan följas upp via följande indikatorer:

- Utgående halter av fosfor och kväve från reningsverk
- Förnysetakt på ledningsnätet
- Antal och frekvens på bräddningar
- Mängd och föroreningsinnehåll i bräddat vatten

Åtgärder under utveckling

I detta kapitel samlas åtgärder som diskuterats under åtgärdsprocessen men som ännu är under utveckling. Framför allt handlar det om åtgärder som i dagsläget saknar huvudansvariga och/eller samordnande aktörer. Åtgärder som samlas i detta kapitel finns det ett intresse för att genomföra men de kräver mer tid för vidareutveckling innan någon aktör är beredd att ta på sig ansvaret för att genomföra åtgärden. Så snart åtgärder har processats klart och det finns huvudansvariga och/eller samordnande aktörer kan åtgärder börja genomföras. Vid den årliga revideringen av åtgärdsprogrammet finns möjlighet att lyfta in åtgärder i den ordinarie åtgärdslistan ovan. Nedan beskrivs de åtgärder som ännu är under utveckling.

För närvarande finns inga åtgärder under utveckling

Länsstyrelsen i Södermanlands län ger årligen ut ett stort antal rapporter och publikationer som samlas i Länsstyrelsens publikationsarkiv.

Rapporter och andra publikationer kan hämtas på följande webbadress:

www.lansstyrelsen.se/sodermanland/sv/publikationer

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

www.lansstyrelsen.se/sodermanland